

Lüneburghandskriften (D-texten) till Korners Chronica novella.

Herman Korner's »Chronica novella» har bevarats i flera olika redaktioner på latin och lågtyska. Ett första utkast går kronologiskt fram till 1416 och återfinnes i en latinsk handskrift i biblioteket i Wolfenbüttel; krönikans färdiga första redaktion har bevarats i en Danzighandskrift, likaledes på latin, som går till 1420. Den andra redaktionen finnes i en latinsk handskrift i lands- och stiftsbiblioteket i Linköping och sträcker sig till 1423. Den tredje redaktionen, som tydligtvis gått till 1430, är förlorad men kan rekonstrueras med hjälp av den lågtyska s. k. Rufuskrönikan. Den fjärde och sista latinska redaktionen, »Chronica novella de quarto opere», går till 1435 och finnes bevarad i en stor handskrift i Lüneburgs stadsbibliotek. En lågtysk bearbetning går längre än denna redaktion, in på år 1438, och är känd från handskrifter i Hannover och Wien. Förutom dessa redaktioner har man att taga hänsyn till den tredje fortsättningen av den lågtyska Detmarkkrönikan, som i sin framställning av åren 1401—1438 bearbetat en Kornertext¹.

Korner's latinska krönika var ursprungligen känd för forskningen endast i Lüneburghandskriftens version; Chronica novella trycktes efter denna redan 1723, och ännu 1831,

¹ Om handskriftsförhållandena se Die Chronica novella des Hermann Korner, hrsg. von J. Schwalm, Göttingen 1895, s. X f.; Die Chroniken der niedersächsischen Städte, Lübeck 3, hrsg. von Karl Koppmann, Leipzig 1902, s. XI f., 345 f.

då M. Lappenberg gav en översikt över Chronica novellas källor, identifierades krönikan med Lüneburgtexten¹. Då Georg Waitz 1851 företog den grundläggande kritiska analysen av den latinska Kornertextens förhållande till de lågtyska bearbetningarna, hade han emellertid även tillgång till Wolfenbütteltexten. Waitz fastställde denna texts karaktär av källa eller första utkast till Korners krönika. Vidare fastslog han med paralleller mellan Lüneburghandskriftens, Rufuskrönikans, Detmarfortsättningens och Hannoverhandskriftens texter, att de tre lågtyska krönikorna alla utgjorde sinsemellan självständiga bearbetningar av Korners, d. v. s. för Waitz Lüneburghandskriftens, latinska text. Waitz påvisade, att överensstämmelsen mellan Hannovertexten och Detmarfortsättningen fortfar efter Lüneburgtextens kronologiska slutpunkt, våren 1435, och kan konstateras i vissa paralleller för åren 1435 och 1437. Han drog därav slutsatsen, att skildringarna av åren 1435—38 i Hannovertexten och år 1435 i Detmarfortsättningen måste anses härstamma från en och samma latinska källa, antagligen en nu obekant fortsättning av Korners egen hand. Waitz antog vidare, att Hannovertexten sannolikt icke kan tillskrivas Korner, vilket han stödde på att dess upphovsman begått vissa grova felaktigheter vid översättningen från sin latinska källa².

Mot Waitz' uppfattning av Hannovertextens proveniens uppträdde 1864 Franz Pfeiffer³. Denne fäste uppmärksamheten på Wienhandskriften till samma lågtyska bearbetning av Chronica novella, som bevarats i Hannoverhandskriften. Wienhandskriften innehåller ett företal, där Korner uppger sig ha skrivit en krönika för lekmän, liksom han tidigare skrivit för de lärda på latin⁴. Pfeiffer ansåg

¹ Lappenberg, Ueber Hermanns Corneri Chronicon, Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde hrsg. v. G. H. Pertz 6: 1—4, Hann. 1831.

² Waitz, Über Hermann Korner und die Lübecker Chroniken, Göttingen 1851, s. 38 f., 42 f., 46.

³ F. Pfeiffer, Niederdeutsche Erzählungen aus dem XV. Jahrhundert, Germania 9, Wien 1864.

⁴ Schwalm a. a. s. 535.

detta företal bevisa oriktigheten av Waitz' slutsats, att den lågtyska bearbetningen sannolikt icke kan tillskrivas Korner själv. Med stöd av ett interpolerat årtal i företalet fastslog Pfeiffer, att Wienhandskriftens krönikeredaktion avslutats år 1431. Detta skulle visa, att den latinska Kornertexten avfattats under 1420-talet och att de kronologiskt senare uppteckningarna i Lüneburgtexten och i Hannoverhandskriften tillfogats först efteråt¹.

Redan flera år tidigare än Pfeiffers undersökning hade forskningen erhållit kännedom om att latinska Kornerhandskrifter förvarades i Danzig och Linköping; de beskrevos av Waitz 1859 och 1867². I en översikt över hansestädernas historieskrivning summerade Karl Koppmann år 1874 Kornerforskningens senaste rön³. Korner har enligt Koppmann bearbetat sin krönika vid flera tillfällen både på latin och tyska. Av den latinska krönikan äro fyra upplagor kända, som gå till respektive 1416, 1420, 1423 och 1435. I frågan om Hannover-Wienhandskrifternas lågtyska bearbetning och dess proveniens ansluter sig Koppmann till Pfeiffer. Då han även räknar Rufus och Detmarfortsättaren som redaktioner av Korner, anser Koppmann, att vi äga fyra olika upplagor också av »Korners tyska krönika», nämligen från åren 1430 (Rufus), 1431 (Wienhandskriften), 1435 (Detmar) och 1438 (Hannoverhandskriften)⁴.

Den äldre uppfattningen om en enda *Chronica novella*, representerad av Lüneburghandskriftens text, hade således ersatts av en teori om en krönika i åtta redaktioner, halva antalet på latin och halva på lågtyska. För de latinska redaktionernas vidkommande styrktes denna teori till full evidens av de nyfunna handskrifterna. Beträffande de lågtyska texterna låg saken ej så enkelt till. Koppmann förkastade här med stöd av rena analogislut sådana Waitz'

¹ Pfeiffer a. a. s. 258 f.

² Se härom Schwalm a. a. s. I.

³ K. Koppmann, Zur Geschichtschreibung der Hansestädte vom 13. bis zum 15. Jahrhundert, *Hansische Geschichtsblätter* 1871, Leipzig 1874.

⁴ Koppmann a. a. s. 82 f.

resultat, som grundats på bindande textkritisk analys. Ottokar Lorenz kritiserade också i »Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter» Koppmanns tillvägagångssätt, som han stämplade såsom »eine blosse Thatsachenkritik mit Hintansetzung der litterarischen Gesichtspunkte». Lorenz hävdade ånyo Waitz' uppfattning, att Korner blott är gemensam källa för Rufus, Detmarfortsättningen och Hannovertexten. Av de lågtyska kröniketexterna ansåg Lorenz blott »den tyska krönikan, som avslutats 1431», d. v. s. Wientexten, härröra från Korner själv, detta med stöd av företalet i handskriften ¹.

1895 utkom en modern edition av de latinska texterna till Korner Chronica novella. Den ombesörjdes av Jakob Schwalm och utmärker sig för stor omsorg och någon oöverskådlighet. Schwalm utredde de latinska texternas inbördes förhållanden; han uppvisade också Rufuskrönikans beroende av en numera förlorad latinsk redaktion, betecknad som text C. Schwalm förringade starkt Wienhandskriftens värde; han uppvisar, att den gått till 1438 liksom Hannoverhandskriften men är defekt och helt fördärvad av interpolationer. Den innehåller samma krönikeredaktion som Hannoverhandskriften men överträffas vida av denna i värde. Schwalm förutsätter, att Wienhandskriftens företal funnits även i Hannoverhandskriften, ehuru han ej tycks ha konstaterat någon lucka på motsvarande ställe i den sistnämnda. Företalets vittnesbörd, att Korner själv skrivit Wien-Hannovertexten, kommer genom Schwalms resultat i ohjälplig konflikt med Waitz' analys av denna texts förhållande till Lüneburgtexten och Detmarfortsättningen. Schwalm har godtagit företalets uppgift och förutsatt, att den tyska krönikeupplagan sysselsatte Korner »under de sista åren av hans arbetsamma liv». Han ansluter sig därmed till Pfeifers och Koppmanns av Ottokar Lorenz utdömda metod ².

¹ O. Lorenz, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter seit der Mitte des dreizehnten Jahrhunderts II*, 3. Aufl., Berlin 1887, s. 175 f.

² Schwalm a. a. s. VII, X—XVI, XXXI f.

Waitz' resultat skulle emellertid komma mera till heders. År 1902 tog Karl Koppmann på nytt till orda i föreläsalet till en edition av Detmarfortsättningen, denna gång med förkastande av sin tidigare ståndpunkt. Han påpekade parallellen mellan Hannovertexten för åren 1435—37 och Detmarfortsättningen för 1435: Waitz' »von Schwalm, wie vorher leidet auch von mir, übersehenes Ergebniss». Hans resultat blev, att »det måste vid sidan av den tyska KH-recensionen (Hannovertexten) ha funnits en för oss okänd latinsk Kornerrecension . . . från år 1438»¹.

Koppmann har på denna punkt återfört forskningen till metodiskt hållbara principer. Waitz' bevisföring är här fullt bindande. Emellertid avviker Koppmann från Waitz på flera punkter. Han anser Wienhandskriftens föreläsa bevisa Korners »unmittelbare Urheberchaft» till Hannovertexten. Vidare uppvisar han, att den latinska källa till Detmarfortsättningen för åren 1401—1434, som Waitz påvisat med sina paralleller, icke kan vara Lüneburgtexten utan är en annan Kornertext. Vi ha således ej att räkna med Lüneburgtexten och en fortsättning till denna som källa till Detmarfortsättningen utan en alltigenom förlorad Kornerredaktion, av Koppmann betecknad som KL².

Dessa Koppmanns resultat ha bragt även diskussionen om de latinska texterna till *Chronica novella* i nytt läge. Forskningen har emellertid ännu icke dragit konsekvensen härav; någon utredning av KL-textens förhållande till övriga senare latinska redaktioner har icke sett dagen. Däremot har professor Nils Ahnlund i en uppsats om »Herman Korners Engelbrektskildring. Tillkomsttid och innebörd» 1934 behandlat frågan om Lüneburgtextens datering³. Ahnlund har icke ägt kännedom om Koppmanns nyare undersökning av 1902⁴; han synes icke heller ha företagit någon

¹ Koppmann, *Die Chroniken der niedersächsischen Städte, Lübeck* 3, s. 349, 351.

² *Ibidem*, s. 349 f.

³ *Sv. Hist. Tidskrift* 1934, s. 167—181.

⁴ Jfr hans översikt över »den historiografiska bakgrunden», a. a. s. 172 f.

egen undersökning av handskrifterna utan stöder sig helt på Schwalm.

Föreliggande undersökning behandlar närmast frågan om Lüneburgtextens proveniens och tillkomsttid. För be-
teckningen av de olika texterna begagnas Schwalm's och
Koppmann's förkortningar: Wolfenbütteltexten a, Danzigtexten A, Linköpingtexten B, den förlorade källtexten till Rufuskrönikan C, Lüneburgtexten D, den förlorade källtexten till Detmarfortsättningen KL, Hannovertexten H, Wientexten W.

Av de bevarade latinska redaktionerna av Chronica novella ha texterna a, A och B återfunnits i endast en handskrift vardera. Av dessa utmärkas A- och B-handskrifterna av marginaltillägg, som nedskrivits av samma hand som den löpande texten. Handstilarna i de två handskrifterna uppges av Waitz äga stor likhet sinsemellan. »Denna omständighet», säger Waitz, »sammanställd med textens beskaffenhet . . . lämna intet tvivel, att bägge codices skrivits om också icke av Korners hand så dock under hans uppsikt och sålunda göra anspråk på värdet av originalhandskrifter»¹.

I motsats till de tidigare redaktionerna har D-texten återfunnits i flera handskrifter. Av dessa är Lüneburghandskriften primär; alla de övriga gå tillbaka på denna enda. Enligt Schwalm är Lüneburghandskriften »utan varje tvivel originalhandskrift och har stått tätt under Korners uppsikt»². Omdömet ansluter sig i formuleringen nära till Waitz' karakteristik av A- och B-handskrifterna. Dess motivering är emellertid helt olika Waitz' bevisföring. Schwalm anför: »Därför tala de ymniga, betydelsefulla sakliga förbättringarna, som därtill nästan alltid finna sin förklaring i B-ver-

¹ Waitz, Ueber die Linköpinger Handschrift der Hermann Korner, Nachrichten von der K. Gesellschaft der Wissenschaften, Göttingen 1867, s. 116 f.; Schwalm a. a. s. XII.

² Schwalm a. a. s. XIII.

sionen och vid vilka man flerstädes skulle vilja förmoda Korners egen hand (bei denen man öfter Korners eigene hand vermuten möchte) i synnerhet i verkets senare delar, den här flerstädes uppträdande växlingen i ductus, då ingen förlaga mer förefanns och där man mera har att tänka på diktat av vissa grupper av underrättelser, det andra bandets oförmedlade slut på sidans mitt och ändringen av »fratris» till »magistri» i överskrifterna till första bandet»¹.

Lüneburghandskriften är i motsats till A- och B-handskrifterna en praktfull renskrift utan marginaltillägg och utan större rättelser². Den är fördelad på två band, vilkas stora format gör dem svårhanterliga. Dess handstil är av allt att döma icke densamma, som skrivit A- och B-handskrifterna. Lüneburghandskriften är en handskrift av helt annan karaktär än handskrifterna till A- och B-redaktionerna. Då Schwalm trots detta placerar den i samma kategori såsom originalhandskrift, fordras härför en bevisföring av bindande art.

Schwalms första argument: de genomgripande sakändringarna, som kunna tillskrivas författaren själv, säger givetvis ingenting om den föreliggande handskriftens karaktär, då ändringarna ingå i en renskriven, löpande text. Vissa rasurer, som förekomma vid avvikelser från Rufuskrönikans textversion, d. v. s. C-redaktionen, synas ha framgått ur kollationering av smärre uppgifter. På vissa punkter torde nämligen Lüneburghandskriftens skrivare ha haft till-

¹ Schwalm a. a. s. XIII.

² Genom tillmötesgående från stadsbiblioteket i Lüneburg har jag varit i tillfälle att undersöka handskriften i Göteborgs stadsbibliotek. Ahnlund, a. a. s. 174, anför som stöd för Schwalms karakteristik av Lüneburghandskriften: »På talrika ställen, särskilt i de senare delarna av verket, är texten korrigerad med annan, samtida hand, av allt att döma ingen annan än författaren själv.» Denna uppgift måste bero på en missuppfattning av Schwalm. Dennes uttryck »Korners eigene hand» avser Korners författarverksamhet vid krönikans omredigering; Ahnlund har uppfattat det som syftande på Korners handstil. Schwalms följande beskrivning: »eine sorgfältige renskrift, offenbar für einen hervorragenden besteller, ohne irgendwelche randnachträge», har undgått Ahnlund.

gång till två förlagor; rättelserna vid rasurerna återgå i flera fall på B-textens läsart och överensstämma genomgående med H-texten¹. De kollationeringar av detta slag, som kunna spåras, äro emellertid få och av ringa betydelse. De vittna icke om att en författare varit verksam i Lüneburghandskriften.

Växlingen i ductus i handskriftens senare delar tyder på upprepade avbrott i skrivarbetet, men att dessa avbrott föranletts av diktat av vissa grupper av underrättelser är fullkomligt obestyrkt². Det »oförmedlade» slutet i texten visar, att skrivaren avbrutits, utan att slutet i handskriften erhållit avrundad utformning. Detta säger intet om att handskriften är original eller renskrift; skrivaren kan ha avbrutits i bägge fallen. Rättelserna av Korners titel i överskrifter och explicit i handskriftens första band kunna lika väl ha utförts av en kollationerrande renskrivare som på Korners egen tillskyndan³.

Schwalms bevis för att Lüneburghandskriften skulle vara originalhandskrift äro icke hållbara. Hans uppfattning i detta fall synes ha vuxit fram ur en lösliq analogi med Waitz' karakteristik av A- och B-handskrifterna. Mot denna uppfattning talar Lüneburghandskriftens tydliga karaktär av renskrift och av prakthandskrift; att detta skulle vara ar-

¹ Se Schwalm a. a. s. XXXIII. H-texten återgives på de beträffande ställena av Koppmann i dennes edition av Rufuskrönikan, Chroniken der niedersächsischen Städte, Lübeck 3.

² Den mening, som Schwalm anför som bevis för diktat av D-texten, s. XVI not 4, bevisar icke diktat utan en missuppfattning, som uppstått genom sammanskrivning i en förlaga av orden »sor» och »dicta».

³ Schwalm sluter av titelrättelserna, att detta första band förelegat färdigt år 1434, då Korner promoverades till magister den 10 januari 1435. Detta är en lös förmodan. Lüneburghandskriften är en renskrift; vi veta ej, varifrån skrivaren hämtat uppgiften om den titel, som han nämmer i sina rubriker. Korners författarnamn var i tidigare textredaktioner »frater Hermannus Korner ordinis Predicatorum»; benämningen »frater» bibehölls ofta även om den därmed betecknade var berättigad att bära mycket höga titlar. Mellan åren 1432—35 bar Korner f. ö. baccalaureustiteln. Jfr Schwalm a. a. s. VII, XI f.

betsexemplaret för en genomgripande omarbetning av *Chronica novella* är en otrolig tanke. Dess blotta format, jämfört med t. ex. B-handskriftens, är talande.

Med konstaterandet, att den primära handskriften till *Chronica novellas* D-text icke är originalhandskrift utan renskrift, ha möjligheterna att datera texten begränsats. Man har att hålla sig till textens eget vittnesbörd med bortseende från sådana indicier för en fixerad tidsbestämning, som man tidigare ansett t. ex. rättelserna av Korners titel och det mindre omsorgsfulla skrivarbetet i handskriftens slut utgöra ¹.

Schwalm uppger i korthet, att Lüneburghandskriften och därmed D-texten avslutats i april 1435. Bevisgrunden härför är, att den sista händelse, som omtalas i texten, ärkebiskop Balduins av Bremen konsekration, inträffat vid denna tidpunkt ². Detta bestämmer varken handskriftens eller textens datering. Då handskriften ej har den karaktär, som Schwalm förutsatt, saknar man möjlighet att avgöra textens tillkomsttid efter datum för de tilldragelser, som nämnas omedelbart före avbrottet i skriften.

Ahnlund styrker Schwalm's ungefärliga datering med argument, stödda på innehållet i kröniketexten. Han finner det allra sista stycket i handskriften »utslagsgivande». Detta sista stycke behandlar en ständerdag i Frankfurt 1434 och anger, att avgörandet om 16 artiklar, som utstakade en riksreform, uppskötos till Sanct Georgsfesten i april 1435. Ahnlund påpekar vissa oriktigheter i Korners framställning och fortsätter: »Den nya riksdagen, av vilken han (Korner) väntade sig mycket för riksreformen, huic saluberrime et necessarie reformacioni, blev svagt bevistad och utan all frukt. På motsvarande ställe i den tyska bearbetningen avläser man också hans djupa missräkning: 'Men leyder van deme

¹ Jfr Schwalm a. a. s. VII, XIII; Ahnlund a. a. s. 174.

² Schwalm a. a. s. XII, 532. Ahnlund, a. a. s. 176, anser, att detta stycke sannolikt åsyftar december 1434. Balduins promotion vid kurian ägde nämligen rum vid denna tid. Ahnlund tar ej hänsyn till att även konsekrationen nämnes.

hove wart nicht unde dar umme, vruchte ik, blift de werlike staet brekaftich unde unredelich, also he vor was'. Enbart denna tvära omkastning vore nog för att trovärdigt belysa spörsmålet om krönikans avfattningstid»¹.

Uppgiften, att man beslöt ett avgörande om riksreformen i april 1435, återfinnes i D-textens näst sista mening. Den sista meningen behandlar så frågan, varför kejsaren och riksfurstarna satte riksreformen före kyrkoreformen och förklarar, att de enligt många förfarna mäns åsikt gjorde så, emedan de efter riksreformens genomförande med större kraft kunde betvinga motståndare till *kyrkoreformen*, »huic saluberrime et necessarie reformationi». Ahnlund har här översatt Korners latin fel och hänfört den citerade karakteristiken till riksreformen. Hela D-textens slutmening har utgått i H-texten och ersatts med en mening, som i anslutning till det förut nämnda beslutet att avgöra riksreformen beklagar dennas fördröjande². Med andra ord: »den tvära omkastningen» är obefintlig; den vilar blott och bart på en missuppfattning av den latinska textens innehåll. I sin latinska version avslutar Korner stycket med en kyrkopolitisk betraktelse; i den populära tyska med en moraliserande dom i en rikspolitisk fråga. »Korners beroende av fördröjda och osäkra underrättelser» är en konstruktion; man vet ingenting om hans källors beskaffenhet i detta fall³.

Ahnlund anför även andra bevis än det »utslagsgivande» för sin tidsättning av D-texten. Som ett bevis tjänar Korners uppgift, att riddaren Broder Svensson, som hölls fängslad i Lübeck från 1432 och som var tillbaka i Sverige senast i februari 1434, hölls i fångenskap »aliquamdiu»⁴. Hur detta skulle bevisa, att krönikan avslutats 1435, är oförklarligt. Ett annat bevis skulle vara Korners relation av ett beslut på hansedagen i Lübeck 1434, att hansestädernas delegerade skulle återkomma till Lübeck »in proxime futuro

¹ Ahnlund a. a. s. 175 f.

² Schwalm a. a. s. 532 not 2.

³ Ahnlund a. a. s. 175.

⁴ Ibidem, s. 174 f.

denthecostes vel citra». Detta skulle »klart nog» utvisa, »att denna tidpunkt (juni 1435) från författandet räknat tillhör framtiden»¹. Det är här icke alls fråga om någon tidsbestämning från författandets synpunkt utan från hanseaternas på det förra Lübeckmötet 1434. Ett tredje bevis skulle vara, att »kejsar Sigmund (död i dec. 1437) uppfattas klart och tydligt som ännu levande (§§ 1216 och 1557)»². Detta skulle förlägga textens datering före december 1437. Uppfattningen grundar sig endast på att handskriften lämnat luckor för de siffror, som skulle ange det antal år, som Sigmund »regnavit» resp. »imperavit». Lüneburghandskriftens kröniketext skiljer strängt mellan Sigmunds tid som romersk konung och som kejsare; den betecknar hans regeringsverksamhet under den förra perioden med verbet »regnare», under den senare med »imperare» och börjar en ny räkning av regentår 1433 i och med kejsarkröningen, vilket icke är fallet med H-texten³. Härav följer, att Lüneburghandskriftens skrivare icke lämnat lucka vid »regnavit» på grund av okunnighet om antalet regentår; han kunde ha fyllt den efter räkning i sin egen text⁴. Frågan om orsaken till Lüneburghandskriftens luckor vid Sigmunds regentår får tills vidare lämnas öppen. Möjligen har den strängt formella skillnaden mellan konunga- och kejsartiden och den därav följande omredigeringen av rubrikerna genomförts först i denna påkostade handskrift, varvid omräkningen av regentåren förblivit ofullbordad vid avbrottet i skrivarbetet.

Av de indicier, som anförts för en datering av D-texten till en tidpunkt kort efter de händelser, som nämnas i texten, kvarstår ett. Det hänför sig till ett textställe, som diskuterats redan av Lappenberg. Stället behandlar hertig Erik V av Lauenburg och dennes broder Bernhard, här kal-

¹ Ahnlund a. a. s. 175.

² Ibidem, s. 174.

³ Schwalm a. a. s. 383, 517 f., 560, 565.

⁴ Den siffra, som därvid erhålles, siffran 19, har också inskjutits av en senare hand i den efter Lüneburghandskriften osjälvständigt kopierade Lübeckhandskriften till D-texten. Schwalm a. a. s. 383 not 1.

lad Gerhard. Om dessa heter det i D-texten: »Gherardus vero et Ericus adhuc vivebant, cum hec scriberentur»¹. Erik V av Lauenburg dog år 1436.

Det kan synas, som om denna uppgift skulle vara ett avgörande bevis för att D-texten tillkommit under hertig Eriks livstid. Saken ligger dock ej så enkelt till. För att bedöma uppgiftens värde måste man här, liksom överallt i de senare redaktionerna av Korners krönika, taga hänsyn till de textförhållanden, ur vilka den framgått². Den måste med andra ord bedömas med utgångspunkt från D-textens förhållande till övriga senare Kornerredaktioner.

De ifrågavarande Kornerredaktionerna äro texterna B, C och KL. H-texten härrör enligt Koppmann även den från Korner; beviset skulle vara uppgiften i W:s företal, att Korner författat denna text. Detta företal är nedskrivet av en av de yngre händerna i den sena och starkt interpolerade Wienhandskriften. Några bevis för att det även förekommit i Hannoverhandskriften finnas icke; Schwalm's antagande härom synes stödja sig på en lös förmodan. Även om företalet hade anträffats i Hannoverhandskriften, hade det icke bevisat någonting, då dess autenticitet är fullkomligt obestyrkt. Företalets uppgifter få ej förvilliga en kritisk textanalys. Man har i stället att taga hänsyn till Waitz' bevis för att H-textens auktor utnyttjat en latinsk förlaga, som han ställvis grovt har missförstått och som han har gemen-

¹ Lappenberg a. a. s. 617 f.; Schwalm a. a. s. 361.

² Se härom Schwalm's allmänna karakteristik av källuppgifternas förvanskning i de senare redaktionerna, a. a. s. XVII: »Die nachrichten selbst werden mit stupender gewandtheit immer von neuem anders stilisirt; oft stimmt kaum ein wort mehr mit der quelle und doch ist sachlich absolut nichts neues berichtet, wie sich das durch die einzelnen fassungen hindurch vollkommen sicher verfolgen lässt . . . Sobald Korner eine quelle zum ersten mal benutzt, sind die auszüge daraus noch einigermassen genau und zu den richtigen jahren gesetzt, aber jede neue umarbeitung entfernt sich immer mehr vom wortlaut der vorlage und lässt den ursprung schwerer erkennen. Daher kam es . . . besonders darauf an, zu bestimmen, in welcher fassung die nachricht zuerst auftritt und welche gestalt sie bei diesem ihrem ersten auftreten hat».

sam med Detmarfortsättningen¹. Med andra ord: Waitz' resultat ge vid handen, att även H-redaktionen går tillbaka på den förlorade KL-texten².

I vilket förhållande har då KL-texten, de lågtyska bearbetningarnas förlaga, stått till D-texten?

Redan Waitz har fastslagit överensstämmelser mellan Rufuskrönikan och H-texten, som sakna motsvarighet i D-texten. Waitz härledde dessa överensstämmelser ur en gemensam källa vid sidan av Korner³. Denna förklaring var för honom given, då han ansåg själva D-texten som gemensam källa för Rufus och H-texten. Förklaringen förutsätter, att de två lågtyska kröniketexterna skulle gå tillbaka på en förlorad bearbetning av D; denna bearbetnings tillägg till D skulle då utgöra den förlorade gemensamma källan. Efter Schwalm's textedition är denna förklaring ohållbar, då det konstaterats, att Rufus går tillbaka på en förlorad C-version, som varit gemensam förlaga för Rufus och D-texten. Schwalm har sammanfört de från D avvikande överensstämmelserna mellan Rufus och H men ger ingen tillfredsställande förklaring till dem. Hans antagande, att Korner för H-texten utnyttjat äldre materialsamlingar, förklarar icke, att Rufus och H bägge sakna vissa paragrafer och satser, som återfinnas i D; det förklarar icke heller gemensamma tillägg till D i den form, som här föreligger⁴. Först Koppmann har dragit den givna konsekvensen av frågans ändrade utgångsläge, då han konstaterar, att han icke kan finna någon tillfredsställande förklaring till dessa överensstämmelser under förutsättning, att H:s förlaga varit identisk med

¹ Waitz, Über Hermann Korner etc., s. 14 f., 21, 38 f., 42 f.

² Frågan om Korners eventuella roll vid H-textens tillkomst saknar betydelse för föreliggande undersökning och lämnas därför åsido. H-texten har i varje fall utgivits för att vara ett arbete av Korner, vilket givetvis ej i och för sig bevisar något. Jfr Waitz a. a. s. 21 f.; Schwalm a. a. s. VIII not 6. H-textens förlaga har varit en annan variant av KL-texten än den, som Detmarfortsättningen utnyttjat. Jfr Koppmann a. a. s. 350 f.

³ Waitz a. a. s. 25 f.

⁴ Schwalm a. a. s. XXXIII f., XVI.

D-versionen, sådan vi känna den. Koppmann nöjer sig med att för Rufus' och H:s räkning fastslå »eine engere Verwandtschaft der beiderseitigen Vorlagen»¹. Han går icke in på frågan om dessa förlagors förhållande till D-texten.

Överensstämmelserna mellan Rufus och H visa, att KL-texten på vissa punkter stått C-texten närmare och återgivit den äldre redaktionen trognare än vad D-texten gör. Å andra sidan visa jämförelser mellan D, H och Detmarfortsättningen, att KL stått D nära; de två latinska texterna kunna ej vara två sinsemellan fristående dotterredaktioner till C. Slutsatsen är given: D har likaväl som H och Detmarfortsättningen haft en KL-text till förlaga. Paralleller mellan Rufus, D, H och Detmarfortsättningen visa, att alla de tre sistnämnda texternas KL-förlagor haft att uppvisa individuella särdrag². Men deras härstamning från en ursprunglig KL-redaktion torde vara fastställd.

De textförhållanden, som härmed konstaterats, äga sin betydelse för tolkningen av det ovannämnda textställe, som berör hertigarna av Lauenburg. Detta har undergått flera omredigeringar i de växlande redaktionerna³. Det dyker första gången upp i B-texten som en tämligen kortfattad randnot. Här omtalas, att hertig Erik av Lauenburg (Erik IV, av Korner förväxlad med Erik III, som dog 1401 eller 1407) hade tre söner: Ericus, Gherardus och Johannes; en fjärde son, Otto, har tillskrivits över raden. Vidare nämner texten, att sonen Erik efterträdde fadern i hertigdömet, varefter den beskriver, hur de båda hertigarna Erik, far och son, förvärvade slottet Bergendorp⁴.

¹ Koppmann, Chroniken der niedersächsischen Städte, Lübeck 3, s. XV, XVII.

² Skiljaktigheter i D-textens förlaga låta sig påvisas, då D överensstämmer med Rufus gentemot H och Detmarfortsättningen, ex. Koppmann a. a., noterna s. 372: 3, 375: 1, 379: 2, 384: 7. Frågan kompliceras något av de kollationeringar, som Lüneburghandskriftens skrivare företagit och som satt spår vid rasurerna. Rättelsernas överensstämmelser med B- och H-texterna antyda ännu en förlaga av KL-typ.

³ Schwalm a. a. §§ 1139—1141.

⁴ Ibidem, s. 360 f. I E. Lönnroth, Sverige och Kalmarunionen 1397—

I C-texten, återgiven hos Rufus, har stycket om Lauenburgarna vuxit ut till två paragrafer. Den förra presenterar brödrakretsen, den senare beskriver Bergendorp-episoden. Av bröderna har en femte, Magnus, tillkommit. Rufus nämner liksom B-texten, att Erik blev hertig i Lauenburg efter fadern. Därefter nämner Rufus, att Magnus blev biskop i Kammin och förflyttades till Hildesheim; i följande mening omtalar han, att Johan blev ihjälskjuten av en köpman »de he schynnen wolde»¹. Med denna mening slutar paragrafen hos Rufus.

I D-texten ha de citerade orden om köpmannen utfallit; i gengäld har Johans död lokaliserats till »prope villam Rosenberg». Därpå tillägges den mening, där det uppges, att Gerhard och Erik ännu levde »cum hec scriberentur». Denna mening bryter mot paragrafens komposition i övrigt. Den återgår till att omtala Eriks öde i samband med den yngre brodern Gerhards, sedan Erik redan omnämnts som faderns efterträdare.

Går man till H-texten, finner man, att Johans död lokaliserats till Rosenberg liksom i D, men att de i denna text utfallna orden om köpmannen bibehållits. Därefter tillfogas: »Bernhard bleff mit hertigen Erike», d. v. s. Bernhard stannade hos hertig Erik. Här fyller den sista meningen logiskt sin plats: den nämner Bernhards öde, som var att stanna hos den äldste brodern, vilken han sedan efterträdde².

Ett parallelltryck över det diskuterade textstället ter sig sålunda:

1457, Gbg 1934, s. 115 not 1, där jag antytt min uppfattning av D-textens datering utan närmare bevisföring, har tyvärr vid förkortning av noten en missvisande formulering uppstått. Denna lämnar den felaktiga uppgiften, att den omdiskuterade meningen om hertigarna Erik och Gerhard (Bernhard) finnes redan i B-texten. Jfr Ahnlund a. a. s. 172.

¹ Chroniken der niedersächsischen Städte, Lübeck 3, s. 20.

² Ibidem, s. 20 not 10.

Rufus	H	D
de junghe broder Johan wart dot gheschoten van eyme copmanne, den he schynnen wolde.	Johan wart gheslagen bi deme dorpe Rosenborg van enen kopmanne, den he schynnen wolde; Bernhard bleff mit her- tigen Erike.	Iohannes autem inter- fectus est prope villam Rosenburg a quodam mercatore sagitta. Ghe- rardus vero et Ericus adhuc vivebant, cum hec scriberentur.

Man har först att fråga sig: hur har texten lytt hos KL? Slutmeningen har helt olika utformning hos H och hos D; vilken av dessa texter återger den äldre redaktionen korrektast?

Härom torde man ej behöva tveka. H står här Rufus, d. v. s. C-redaktionen närmast. Den tillagda meningen om Bernhard fullföljer i H logiskt paragrafens uppräknings, medan den i D:s utformning bryter sammanhanget och antager karaktären av en randanteckning. H och icke D återger KL-redaktionens ord och mening¹.

Nästa fråga blir: varifrån har D hämtat sin ordalydelse? Ligger en ny källuppgift till grund för D:s påstående, att Erik och Gerhard ännu levde, »då detta skrevs»?

Redan Lappenberg har konstaterat, att Korner i samband med denna uppgift förbisett, att även biskop Magnus av Hildesheim levde; han dog först 1452². D-textens auktor har tydligen ej avsett att bygga ut framställningen med att konstatera, vilka av bröderna, som ännu levde, då hans text avfattades. KL-textens slutmening om de två hertigarna har givit incitamentet till D-textens. Med hänsyn till den arbetsmetod, som utmärker de senare redaktionerna av Chronica novella, har man att i första rummet ifrågasätta, om D kan bygga sin uppgift helt och hållet på den äldre redaktionens text.

Utgår man från att H återger KL:s ordalydelse och mening, är notisens utformning i D-texten lätt förklarad. D-textens auktor har tytt sin förlaga så, att Gerhard var levande

¹ H har rättat »Gerhard» till »Bernhard»: en rättelse, som även gjorts i Lüneburghandskriften av en sekundär hand.

² Lappenberg a. a. s. 617.

liksom Erik, icke uppehöll sig hos denne; han har därefter på vanligt sätt stiliserat om uppgiften för att förtydliga meningen efter sin tolkning. Tidsbestämningen »cum hec scriberentur» hänför sig till den tid, vid vilken KL, förlagan, tillkommit. Detta är tidpunkten för författandet, som för läsaren liksom för D-textens auktor får tjäna som kronologisk hållpunkt; den sistnämndes roll har blott varit att förtydliga en uppgift, som redan funnits nedskreven i förlagan. Denna uppgift har han från början missförstått, såsom framgår av det kompositionella sammanhanget.

Det visar sig således, att D-textens uppgift om hertig Erik av Lauenburg icke är av den art, att man på den kan bygga någon datering av texten.

Med detta textställe ha samtliga bevis genomgåts, vilka anförts för en fixerad tidsättning av D-texten till år 1435, före 1436 eller före 1438. Uppfattningen, att D-texten tillkommit 1435, har framgått ur det rent yttre faktum, att texten slutar med detta år. Detta faktum lämnar en terminus a quo, men det fastställer ej dateringen. Lika litet ha övriga bevis för en datering till 1435 visat sig bärkraftiga; av dessa har f. ö. blott textstället om Lauenburgarna motiverat en vetenskaplig diskussion¹.

När skall man då antaga, att D-texten tillkommit?

D-texten, sådan vi känna den från Lüneburghandskriften och dess dotterhandskrifter, torde ej kunna erhålla någon exakt tidsbestämning med utgångspunkt från själva texten. Terminus a quo är våren 1435; terminus ad quem är i varje fall 1477, vilket framgår av den s. k. *Chronicon Slavicum*, som torde ha använt D-texten som källa². För kännedomen om D-textens innehåll och den tidsmiljö, i vilken det hör hemma, är det emellertid fruktbarare att förlägga date-

¹ Jfr Ahnlund a. a. s. 172, i polemik mot Lönnroth a. a. s. 115 not 1: »Alltså kvarstår här ett av skälen mot en senare datering, visserligen ingalunda det viktigaste men, när allt kommer omkring, det enda bland verkligt giltiga skäl, som författaren beaktat, om också ej penetrerat.»

² Se Lappenberg, Ueber das *Chronicon Slavicum* parrochi Suselensis, Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde VI, s. 411 f.

ringsproblemet från D-texten till den KL-text, som tjänat D-texten till förlaga.

D-texten, H-texten och Detmarfortsättningen gå samtliga tillbaka på KL. De av H och Detmar bearbetade KL-texterna ha sträckt sig till 1438. Terminus a quo för dessa texter är således år 1438. D-texten slutar med år 1435. Hur långt har dess KL-förlaga sträckt sig?

Då D-texten ända till sitt slut överensstämmer med H och Detmar, kan man fastslå, att dess förlaga sträckt sig lika långt, d. v. s. till 1435. Om förlagan sträckt sig längre, är givetvis omöjligt att avgöra med utgångspunkt från själva D-redaktionens text. Frågan är, om man skall räkna med två KL-redaktioner, en, som slutat 1435, och en, som slutat 1438, eller om man skall räkna med bara den senare redaktionen. I sistnämnda fall har man att förutsätta ett avbrott i D-textens utformning eller nedskrivning.

Denna fråga tillåter, med utgångspunkt från det nu kända text- och handskriftsbeståndet, endast hypotetiska lösningar. Möjligen kan Lüneburghandskriften ge indicier för en dylik lösning. Redan Schwalm har observerat vissa egendomligheter i denna handskrifts andra band. Registret är icke utarbetat för hela bandet utan till en början blott för de första 150 folierna, d. v. s. de femton första läggen, »offenbar um nach vollendung des bandes rascher mit dem rest fertig zu werden». De hänvisningar, som beröra resten av bandet, ha sedan tillfogats över och under registrets spalter och vid slutet av de särskilda bokstäverna; den alfabetiska ordningsföljden har alltid brutits på dessa ställen. Handstilen blir från sid. 202 brådskande och mindre omsorgsfull. Texten slutar oförmedlat mitt i en spalt; den följande, tomma sidan är linjerad och försedd med rubriker¹. Dessa företeelser kunna icke vara beroende av tillfälligheter i en handskrift av denna typ. Skrivarbetet har mot slutet påskyndats så, att kravet på handskriftens prydlighet icke kunnat upprätthållas. Slutsidan ger intryck av att skrivaren haft för avsikt att fortsätta in på nästa sida. Sistnämnda förhållande

¹ Se härom Schwalm a. a. s. XIII, 532 not 3.

kan ge en antydan om att renskrivningsarbetet i Lüneburg-handskriften måst avbrytas av någon anledning, medan förlagan sträckt sig längre.

Några säkra slutsatser om en fortsättning på KL-förlagan kunna emellertid ej dragas med utgångspunkt från Lüneburg-handskriften. Vi ha att räkna med 1435 som terminus a quo såväl för KL-förlagan som för en ursprunglig D-text. Men vi kunna samtidigt konstatera, att D-textens KL-förlaga kunnat sträcka sig till 1438 liksom H-textens och Detmarfortsättningens; inga tvingande skäl föreligga för att förutsätta två KL-redaktioner i stället för en¹.

Man torde ej kunna nå säkrare resultat rörande D-textens datering utifrån kritiska paralleller mellan *Chronica novellas* olika textredaktioner och undersökningar av de bevarade handskrifterna. Det återstår att söka efter inre sannolikhetskäl i själva textinnehållet.

Ett textavsnitt, vars innehåll kan ge ledning för en tidsbestämning av *Chronica novellas* D-text, är § 1598, som behandlar Engelbrekt och det svenska upproret 1434 mot Erik av Pommern. Skildringen lyder på följande sätt²:

Generosus quidam vir Engelbertus nomine, Sweus natus, homo magne astucie et industrius, exactiones intollerabiles et gravamina nimia, quibus ipse ceterique nobiles regni ac alii burgenses, opidani villanique necnon populus universus eiusdem regni Swecie opprimebantur et vexabantur a Danis castrorum regni advocatis et capitaneis, per Ericum regem positus et con-

¹ Terminus ad quem för KL torde vara 1447 (Koppmann a. a. s. 352). Man har gjort försök att bestämma dateringen av H genom att sammankoppla den med tiden för Korners död. Detta faller dels på att Korners författarskap till H är osäkert, dels på att tidpunkten för Korners död är okänd. Han har som »lector», föreläsare, ersatts av en annan man år 1438. Detta bevisar dock ej hans frånfälle; han kan på ålderdomen ha frånträtt sin befattning av andra orsaker. Schwalm, a. a. s. VIII, antar, att Korner dött i mars 1438, vilket motiveras med att H ej känner kung Albrekts val 18 mars s. å. Koppmann, a. a. s. 351, har sedan dess visat, att KL sträckt sig till sommaren 1438.

² Schwalm a. a. s. 530 f. För flera råd och uppslag i samband med denna undersökning står jag i tacksamhetsskuld till docenten Erik Wistrand.

stitutis, diucius pati nec volens nec valens, contra dictum regem Ericum se extulit et erexit cum suis, electus forte ad hoc a Domino ut alter Saul et roboratus ad protegendum populum suum et ad debellandum iusticie adversarium. Colligens igitur multitudinem populi grandem de terre nobilibus et urbanis opidanisve et villanis, indigenis et advenis, regi Erico predicto pacem interdicerere minime formidavit. Et fultus dicti exercitus collecti presidio stipatusque milicia tam forti, regnum in manu valida peragravit¹, urbes expugnando, castra noviter fundata deiciendo et solo equando, antiqua vero vi capiendo et dicioni sue in bonum et profectum regni omnia subiciendo. Capitaneos autem dictorum castrorum ac urbium nacione Dacos removit et Sweos eisdem preficiens, iuramento fidelitatis previe accepto, ea custodienda et regenda ipsis commisit. Sicque in omnibus iuste procedens prospereque agens atque sagaciter et bene cuncta disponens regni negocia, omnium prelatorum et satraparum voluntates et consensus sua probitate et industria ad se inclinavit. Hanc autem bellicose exercitacionis miliciam prefatus Engelbertus superba quadam extollencia animi aut cupiditate arroganti dominandi nequaquam assumpsisse creditur, sed quia innate miseracionis pietate afflictis compaciens multos perpendit enormes committi excessus per Danos castrorum regni rectores, ac Ericum regem dictos excessus multis vicibus querulose ad se delatos non corrigere, sed surdis auribus semper transire et dissimulare: idcirco universitatis bonum proprio preponens commodo, iusticie execucionem et inordinati regiminis emendacionem, quas precibus frequentibus et monicionibus oportunis et inportunis multiplicatis obtinere minime potuit, armorum virtute et forcium Sweorum ad hoc pium milicie exercicium a se inductorum animositate in regni profectum ad salutarem effectum deducere temptavit. Erat enim non aliud sue intencionis propositum, quam ut per inceptum negocium regnum Sweorum in suis antiquis libertatibus et privilegiis conservare posset et mercatoribus cum suis mercibus solitum et securum transitum in regnum predictum et exitum faceret. Ad quod intentum pium et bonum perficiendum fortuna sibi mirabiliter arrisit, et omnium bonorum virorum favor prosperitatem merito sibi suisque auxiliatoribus exoptavit. Rex autem Ericus audiens prelibati Engelberti actus et processus et eos sibi preiudiciales nimium reputans ac vergens in regie maiestatis sue dedecus, litteris suis seriosis et minis formidabilibus ab incepta presumpcione ipsum

¹ »genomströvade riket med en mäktig här»; oriktigt översatt i min avhandling Sverige och Kalmarunionen 1397—1457, s. 116.

revocare quantum potuit laboravit, sed parum valde, ymmo nichil scribendo vel minas eidem demandando profecit. Cogitans autem rex virum illum personali sua presencia exterrere, ut vel sic a proposito illicito resiliret et in gratiam regiam redire laboraret, parari iussit naves, quibus mare quantocius transire valeret et Sueorum regnum apprehendere. Quibus mox ad nutum preparatis, ipse cum quibusdam nobilibus suis navem Sertum roseum nominatam intravit, ceteri vero vasalli et stipendiarii aliam navem grandem krakam dictam ascendentes cum rege suo mare intraverunt et navigantes pariter, sed non pari eufortunio, ad portum optatum omnes pervenerunt. Nam exorta tempestate mare exagitatum navem illam magnam periclitari coegit et procellarum impetuositate furibunda conquassata, homines circiter CLX fluctibus pelagi inmersi sunt, paucis in vita cum maximis laboribus et angustiis in fragmentis navis salvatis. Sertum vero roseum vix dominum suum regem salvum ad illum locum deferre valuit pre fluctuum inmanibus impulsibus, ut parva schapha aridam anxius apprehenderet, sed eo exuto mox a procellis gurgitibus exagitatum crepuit et in partes varias concussum periit cum quibusdam suis inhabitatoribus. Veniens autem rex in Sweciam, modicam inibi reperit consolacionem suorum, sed quasi omnes pociores regni sepedicto Engelberto adherentes adventum regis sui minime curaverunt. Qui videns se a subditis suis spretum et perpendens in manibus hostium se constitutum, in habitu peregrino clam, ut fertur, in Daciam reversus est.

Vad har denna Engelbrektsskildring för karaktär? Har man att foga in den som ett tidigt eller sent led i den traditionsutveckling, som kan konstateras i 1400-talets framställningar av Engelbrekt och hans politiska gärning?

Frågan gäller närmast, om Korners skildring låter inordna sig i den hagiografiskt präglade litteraturen om Engelbrekt. I min avhandling Sverige och Kalmarunionen 1397—1457 har jag tagit detta för givet utan att diskutera problemet närmare¹. Sedan dess har professor N. Ahnlund i sin ovan nämnda uppsats hävdad motsatt uppfattning. Hans utgångspunkt är Schwalmes datering av D-texten, som medför, att Engelbrektsskildringen »svårligen låter . . . inpressa sig i hagiografiska, postuma sammanhang». Korners D-text reflek-

¹ Lönnroth a. a. s. 115 f.

terar enligt Ahnlund »intrycket av Engelbrektsresningen på själva dess höjdpunkt». Efter en genomgång av Engelbrektspartiet fastslår Ahnlund, att »Herman Korners Engelbrektsbild utgår från händelserna 1434 och är nära samtidig med dessa. Det sammanhang, vari den inordnar sig, är med största säkerhet icke av hagiografisk natur — om icke i den alltför allmänna mening, som följer av medeltidens gängse uttrycksformer»¹.

Då Schwalms datering av D-texten visat sig vila på lös grund, bortfaller det huvudsakliga stödet för Ahnlunds argumentering. Detta stöd har a priori varit ganska efemärt, då ett stort textparti av detta slag alltid måste karakteriseras med utgångspunkt från själva texten och icke undergår radikala förändringar genom en omdatering på yttre grunder². Det är således i Engelbrektspartiets text, som argumenten för eller mot dess hagiografiska karaktär måste sökas.

Korners Engelbrektskildring är genomgående allmänt hållen. Dess konkreta uppgifter äga samtliga en generell formulering, som syftar till en avrundad karakteristik. Den grundläggande tendensen i denna karakteristik framgår av kompositionen av § 1598 i Korners krönika. Engelbrekt presenteras som verkställare av en rättsexekution mot »iusticie adversarius», kung Erik. Han och Sveriges folk begagnar sin motståndsrätt mot konungen, som trots upprepade förmaningar vägrat att skipa rättvisa; Engelbrekts förfaringssätt betecknas med den juridiska termen »actus et processus». Framställningen av Engelbrekts verk skall visa, hur detta i alla avseenden gynnas av framgång; därmed äro Guds dom och upprorets rättfärdighet konstaterade. Fullt logiskt slutar Engelbrektskildringen med att fastslå, hur »fortuna mirabiliter arrisit». Därefter behandlas konungens åtgärder. Denne framhårdar och beger sig till Sverige, »cogitans . . . virum illum personali sua presencia exterrere». På vägen lider han skeppsbrott, vilket utförligt beskrives; det är Guds

¹ Ahnlund a. a. s. 176, 180.

² Jfr ibidem, s. 171.

dom över tyrannen efter pseudocyprianskt mönster. »Då konungen kom till Sverige», slutar skildringen, »erhöll han ringa tröst av de sina, ty nästan alla rikets stormän voro anhängare till den oftabemälde Engelbrekt och bekymrade sig föga om sin konungs ankomst. Då denne såg, att han föraktades av sina undersåtar, och ansåg, att han befann sig i fiendehänder, återvände han, som det berättas, i förklädnad till Danmark». Därmed är parallellen fullbordad: liksom rättfärdighetens kämpe gynnats av lyckan, har tyrannen lidit förödmjukelse¹.

§ 1598 har en strängt logisk komposition i enlighet med medeltidens dualistiska historieuppfattning. Kärnpunkten i paragrafens framställning är skildringen av kung Eriks förödmjukelse; detta markeras av att Detmarfortsättningen, som starkt förkortat sin förlaga, strukit Engelbrektsskildringen i paragrafens förra del men bibehållit framställningen av kung Eriks resa till Sverige². Engelbrektsskildringens uppgift är att ge en kontrast mot Erik av Pommern, Lübecks fiende, som helt naturligt spelar en framträdande roll i *Chronica novella*. Skildringen har lagts upp efter teologiska tankegångar³. Framställningen av upproret som en gudsdom är

¹ Exakt samma komposition som hos Korner: en allmän översikt över Engelbrekts uppror med tonvikten lagd vid dess gudagivna lycka, kontrasterad mot konungens olyckliga sjöresa, återfinnes hos Ericus Olai, vilket föranlett mig att ifrågasätta möjligheten av litterärt samband (Lönnroth a. a. s. 118 not 5). Hos Ericus Olai avbryter den allmänna översikten hans beroende av Karlskrönikan; avbrottet kan ej motiveras med att det kronologiska sammanhanget krävt infogandet av någon i översikten förekommande historisk uppgift. Översikten har placerats efter kompositionella grunder; samma grunder som hos Korner. Ahnlund, a. a. s. 179, finner »placeringen historiskt fullt motiverad, ehuru en forskare som Lönnroth hävdar motsatsen». Han torde därmed mena, att det historiska sammanhanget med naturnödvändighet kräver en översikt över Engelbrekts verk och motiv på denna punkt, emedan en sådan översikt återfinnes i två krönikor. Omdömet förklaras av att Ahnlund står främmande för tankegången hos såväl Korner som Ericus Olai.

² *Chroniken der niedersächsischen Städte, Lübeck* 3, s. 419 f.

³ Jfr Ahnlund a. a. s. 177: »Det är knappast av nöden att här antaga en bestämd hagiografisk tendens, i det att Korner skulle ha komponerat in

icke ensamstående; den återfinnes i det svenska riksrådets cirkulärskrivelser 1435 till bl. a. de vendiska hansestäderna. Men Korners uppfattning av upproret skiljer sig från dessa skrivers på en fundamental punkt. I rådsskrivelserna lägges tonvikten på upprorets spontanitet: rikets alla samhällsklasser resa sig »vno spiritu et diuino quodam miraculo»¹. Hos Korner är upproret ett verk av en av Gud därtill korad man: Engelbrekt.

Hela det gudomliga ingripandet vid det svenska upproret är hos Korner förmedlat av Engelbrekts person. Engelbrekt är »electus a Domino ut alter Saul et roboratus ad protegendum populum suum». Det är han, som följes av underbar lycka, då han utför »pium milicie exercitium». Bevekelsegrunden till Engelbrekts krigiska uppträdande är icke den onde usurpatorns: »superba extollencia animi» eller »cupiditas dominandi», utan gudskämpens: »innata misericordionis pietas»². Den maktställning han vinner är till rikets fromma; han får anslutning av alla rikets prelater och stormän, då hans rättfärdighet, lycka och klokhet äro uppenbara.

De bestämmningar, som Korner tillägger Engelbrekt, vittna om en långt gången teologisk idealisering — om detta sedan skall kallas hagiografi eller ej blir en strid om ord. Det viktiga är, vad Korner vill uttrycka med sin karakteristik av Engelbrekt. Ahnlund hänvisar beträffande skildringens hagiografiska natur till »medeltidens gängse uttrycks-

den stormiga sjöresan för att markera konung Eriks roll av 'en pseudocypriansk rex iniquus', helst som författaren avhåller sig från alla omdömen.» Omdömena överflöda; det gäller bara att följa en medeltida tankegång för att förstå dem.

¹ Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia 2, s. 264.

² Samma motivering för Engelbrekts uppträdande hos Ericus Olai, S. R. S. II. 1, s. 126. Enligt Ahnlund, a. a. s. 179, »torde . . . motiveringen icke ha varit någon hemlighet för ett mycket stort antal 1400-talsmänniskor. Det gäller att se skogen trots träden». Detta innebär, att Engelbrekts gudomliga medlidande, som i båda texterna är ett skolexempel på teologisk kliché, skulle ha allmänt erkänts som ett vardagligt faktum.

former». Detta begrepp är hittills okänt inom den medeltidshistoriska forskningen; det kan inte närmare diskuteras, förrän man erhållit en uttömmande definition därav. Skulle det emellertid i detta sammanhang innebära, att Korner tillagt Engelbrekt hagiografiska bestämningar utan att mena något med det: som följd av någon oundviklig litterär jargong, kan begreppet genast avföras från all diskussion.

I själva verket är karaktären av Korners Engelbrektskildring klar och oomtvistlig. Alla spekulationer om det mer eller mindre naturliga i dess »intensitet» äro obehövliga¹. Man kan gå igenom hela Korners brokiga persongalleri utan att finna mer än en något så när jämförlig gestalt: Johanna, den heliga jungfrun av Orleans². Det är uppenbart, att en teologisk kliché bestämt utformningen av Korners Engelbrektsgestalt. Denna Engelbrektskildring äger ej intresse genom att klichén erhållit någon säregen utformning, som fordrar vetenskaplig diskussion. Snarare äger den intresse genom att klichén går att belägga på ett ovanligt påtagligt sätt: Korner har nämligen själv meddelat schemat för sin Engelbrektsbild.

I § 640 av *Chronica novella* återger Korner en skrift av den lübske dominikanerbrodern Bruno de Warendorp, »in qua clare exprimit, propter quid tam duram vitam ege-

¹ Jfr Ahnlund a. a. s. 177. Senare än i uppsatsen i Sv. Hist. Tidsskrift har Ahnlund i den populära boken »Engelbrekt», Sthlm 1934, s. 75, polemiskt tagit ställning mot en karakteristik av Korners Engelbrektskildring som hagiografisk: »En liknelse med Saul, varpå Lönnroth lägger stor vikt, utföres helt kort och är i den långa karakteristiken det enda inslaget av denna art». Av detta påstående kunde man få uppfattningen, att jag anfört »liknelsen med Saul» som indicium på Engelbrektskildringens hagiografiska karaktär, vilket givetvetvis ej är fallet. Denna liknelse anföres i min avhandling, a. a. s. 116, som exempel på Korners speciella utformning av den hagiografiska klichén, vilket är något helt annat. Att den bibliske Saul ej är »urbilden för ett helgon» har ingenting att göra med det föreliggande problemet; det är dessutom en outredd fråga, varifrån i litteraturen, om från gamla testamentet eller annorstädes ifrån, Korner hämtat den Saul, som han parallelliserar med Engelbrekt.

² Schwalm a. a. s. 495 f.

rit et quid circuli et corone cum stimulis significant»¹. Här förekommer beskrivningen på ett järnbälte, vars olika taggar Bruno reserverat för skilda slag av Guds representanter: trenigheten, änglarna, alla helgon, patriarkerna, profeterna, apostlarna, martyrerna, »confessoribus et doctoribus», de heliga jungfrurna samt »generaliter omnibus electis dei». Alla dessa kategorier av heliga män erhålla korta och ytterst allmänna karakteristiker; dragen i dessa upprepas ofta eller omskrivas i andra ord. »Alla helgon» omtalas, »qui . . . per precepta et consilia, per supererogacionis et misericordie opera huius maris magni pericula transierunt et ad portum patrie celestis pervenerunt». Martyrerna nämnas, »per donum fortitudinis roborati fortesque facti in bello contra carnem, mundum et dyabolum». Samtliga kategorier sammanfattas i »electi dei, qui per donum pietatis virtute iusticie per precepta, consilia et misericordie opera diversis inspirationibus sancti spiritus inspirati nova et diversa exercicia virtutum invenerunt».

Engelbrekt framställs av Korner som »electus a Domino». Han är, som martyrerna hos Bruno de Warendorp, »roboratus . . . ad debellandum iusticie adversarium». Hans drivfjäder är »miseracionis pietas»; hans uppror är »pium milicie exercicium». Han är genom sin gudomliga mission sitt folks beskyddare. Korners Engelbrektsskildring är en konkretisering av schemat för »electi dei» hos Bruno de Warendorp.

Därmed bör den Kornerska Engelbrektsskildringens geografiska karaktär vara uppenbar även för lekmannen².

¹ Schwalm a. a. s. 240 f.

² Därmed är också domen fälld över det historiska källvärdet i Korners Engelbrektsskildring. Visserligen har ingen i senare tid förutsatt, att denna skildring skulle korrekt återge historiska fakta, t. ex. beträffande kyrkans och adelns undantagslösa anslutning till Engelbrekt. Enligt Ahnlund skulle skildringens värde för diskussionen om Engelbrektsuppfattningen ligga i att den bildar spärr »mot tendenser att alltför mycket förtunna och mekanisera traditionsstoffet». I stället ligger dess värde i att den ger ett skolexempel på hur ett förtunnat traditionsstoff arrangeras efter ett abstrakt schema. Även om Korners Engelbrektsskildring hade varit fullkomligt samtida med

Den fråga man därefter har att utreda är: varifrån har Korner hämtat sin hagiografiska Engelbrektsuppfattning? På vilket utvecklingsstadium befinner sig den tradition, som kommer till synes hos honom?

Engelbrektsskildringen i *Chronica novella* hänför sig till år 1434. D-texten, som slutar med början av 1435, ger helt naturligt inga uppgifter om Engelbrekts senare öden. Men icke heller H och Detmarfortsättningen följa Engelbrekts verksamhet under åren 1435—36; de meddela blott en kort notis om hans mord 1436¹. Detta visar, att Engelbrektskildringen i KL varit koncentrerad till 1434; en parallell mellan D och Detmarfortsättningen visar, att KL:s utformning av § 1598 av allt att döma överensstämmer med D:s. Detta åter ger vid handen, att *Chronica novella*s intresse för Engelbrekt varit underordnat en speciell synpunkt: han har varit kung Eriks motståndare och kontrast; parallellen mellan Engelbrekts gudagivna lycka och kung Eriks skeppsbrott och misslyckande ställer den sistnämnde i särskild relief. Den tradition, som utkristalliserats i *Chronica novella*, återspeglar en rent allmän uppfattning av Engelbrekts personlighet och gärning utan anknytning till något aktuellt moment i hans bana. Fakta ha tillrättalagts efter det allmänna schemat.

Idealiseringen av Engelbrekt bottnar i stark politisk sympati, naturlig hos *Chronica novella*s författare för den man, som i en kritisk situation skänkte Lübeck segern över Erik av Pommern². Men denna politiska sympati förklarar icke den hagiografiska personlighetsteckningen. En medeltida politiker, som utförde någon av samtiden gillad aktion, kunde väl bli idealiserad och ansedd för ett Guds redskap i profana värv. Men därvid stannade det, om ej särskilda

de omtalade händelserna, skulle den givitvis ändå ha saknat allt källvärde för kännedomen om Engelbrekts personlighet och historiska insats på grund av dess generellt genomförda idealisering. Jfr Ahnlund a. a. s. 181.

¹ Schwalm a. a. s. 562; *Chroniken der niedersächsischen Städte, Lübeck* 3, s. 427.

² Se härom Lönnroth a. a. s. 116; Ahnlund a. a. s. 178, 181.

omständigheter tillstötte. Skildringarna av Karl Knutsson i Frihetsvisan och i Karlskrönikan lämna goda exempel på detta slag av idealisering utan hagiografiska drag. Häremot kontrastera t. ex. skildringarna av Engelbrekt i Chronica novella och i Frihetsvisan: det är här konstitutivt för hela Engelbrekts uppträdande, att Gud »uppväcker» eller »utväljer» honom, verkar i honom, ger honom makt att utföra en speciell mission och låter honom följas av restlös framgång. Det hagiografiska draget i Korners Engelbrektsskildring kräver en särskild förklaringsgrund¹.

I Sverige har en utpräglad hagiografisk litteratur om Engelbrekt uppstått under 1400-talet, börjande med Frihetsvisan 1439². Den bild av Engelbrekt, som denna litteratur

¹ Ahnlund, a. a. s. 180, tänker sig med stöd av sin kronologiska bevisning, att man hos Korner kan »nära sig en ursprunglig uppfattning av Engelbrekt, förhårligad av ryktet, utrustad med det högre uppdrag, som tidens människor så gärna antogo även utan successiv förmedling, när de i gärningarna sågo ett tillräckligt vittnesbörd.» Denna uppfattning förutsätter en politisk mentalitet och tankevärld, som är medeltiden främmande. Uppfattningen av en framgångsrik politiker som »Guds underman» är en typiskt luthersk tanke, som hör reformationstiden och senare epoker till. Se härom t. ex. E. Kohlmeyer, Gustav Adolf und die Staatsanschauung des Altluthertums, Halle 1933, Hallische Universitätsreden 58, s. 5 f.

² I en häftigt polemisk uppsats, Dateringen av den s. k. Karlskrönikans olika partier och antalet författare, Uppsala Universitets Årsskrift 1934, har E. Neuman försvarat sin tidigare framlagda uppfattning, att Karlskrönikans Engelbrektsparti vore en särskild krönika, författad senast 1438. Hans försök att omtolka de av honom tidigare förbisedda slutraderna i detta parti, så att de överensstämmer med hans teori, vilar på bortseende från alla kompositionella synpunkter (särsk. v. 2322—2326), från klara språkliga paralleller och från krönikeredaktörens egen tolkning av orden samt medför, att en konstlad tankegång införes i krönikan, som ej har med sammanhanget att göra (Neuman a. a. s. 4 f.). Neumans bevis, ibidem s. 8 f., för att Engelbrektspartiet skulle företräda en från krönikan i övrigt avvikande tendens vilar på ett rent subjektivt resonemang, som i sin tur bottnar i bristande kännedom om detta tidevarvs historia. Hans bevis för att »hand 2» i Cod. Holm. D 6 måste vara rikets skrivare Johan Fredebern vilar på att hand 2 företer utpräglade germanismer samt utskrivit lågtyska diplom (ibidem, s. 12 f.). Bevisgrunden annulleras genom att lågtyska skrivare allmänt av praktiska skäl måste anställas på 1400-talet av personer och myndigheter med

skapat, bottnar ursprungligen i martyriesynpunkten, som skarpt framhäves i Frihetsvisan. Det är Engelbrekts död i god tro och hans mirakler efter döden, som här utgöra bekräftelsen på att Gud verkat i hans politiska gärning. Denna utgångspunkt är under medeltiden den normala för uppkomsten av en hagiografisk uppfattning av en politisk personlighet. I de nordiska länderna behöver man blott peka på de tre helgonkonungarna Knut, Erik och Olof samt Knut Lavard och Erik Plogpenning som välkända exempel.

Korners Engelbrektsskildring överensstämmer i det stora hela med Frihetsvisans. Den kan lika litet som Frihetsvisans förklaras enbart ur politisk idealisering. Ett moment har tillkommit, som höjt Engelbrekt över det profa-

internationell korrespondens (jfr Finlands Medeltidsurkunder 3, utg. genom R. Hausen, Hfors 1921, s. 98). F. ö. vet man ingenting om Fredeberns språk och släktförhållanden; han kan mycket väl ha tillhört en familj, som bott i Sverige i många generationer. Neumans reflexioner om innebörden av Fredeberns titel »rikets skrivare» och om dennes eventuella ställning inom kansliet (ibidem, s. 13) leda ej till resultat; Neuman är alltjämt skyldig bevis för att Fredebern renskrivit sina diplom själv. — Beträffande Neumans polemik mot de källkritiska skäl jag anfört för att Karlskrönikans tillkomst bör förläggas efter 1457 tarvas ingen kommentar; min tidigare bevisföring kvarstår ograverad (Lönnroth, Sverige och Kalmarunionen 1397—1457, s. 363 f.; för karakteristik av Neumans källkritiska metod jfr ibidem, s. 347—349). De skäl, som Neuman, a. a. s. 23 f., anför mot av mig företagna stilidentifikation, vila i ett fall, rörande brevet ^o/_s 1466, på språkliga grunder, som förefalla överbevisande. I övrigt har ingen språklig analys framlagts; bevisföringen stöddes i stället på en paleografisk undersökning, som metodiskt består i jämförelser mellan vissa bokstäver, företrädesvis majuskler. Neumans metod strider mot de elementäraste principerna för jämförande paleografisk forskning (jfr gängse handböcker såsom A. Giry, Manuel de diplomatique, nouv. éd. Paris 1925, s. 524 f. samt H. Bresslau, Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien, 2. Aufl. II. 2, Berlin o. Leipzig 1931, s. 538 f. och där anförd litteratur); jag nödgas därför vidhålla mina stilidentifikation, till dess de prövats med en ny analys. De spela f. ö. föga roll för dateringsfrågan; på källkritiska grunder kan fastslås, att de av händerna 2 och 4 nedskrivna partierna av Karlskrönikan författats tidigast 1440 och troligen efter 1457; krönikans huvuddel med visshet efter 1457. Det vore önskvärt, att Neuman vidareförde sina grundläggande språkliga undersökningar under hänsynstagande till de historiska fackmännens resultat, liksom dessa hittills tillämpat de resultat, som Neuman vunnit med sin egen vetenskaps metoder.

nas sfär och låtit honom intaga sin plats i den Augustinska världsåskådningens idékamp. Detta moment kan icke vara den uppfattning av upproret såsom ett mirakel, som hävdats av riksrådsagitationen år 1435, ty Engelbrekt nämnes icke i denna agitation. Förklaringsgrunden torde vara densamma, som givit upphov till den hagiografiska uppfattningen av Engelbrekt i Sverige — martyriet.

Den Engelbrektsbild, som tagit gestalt i KL-texten, kan ha förmedlats på flera olika sätt. Den kan ha traderats muntligen från anhängare av Engelbrekts helgonskap. Den kan också ha påverkats av Frihetsvisan eller andra litterära källor. För sistnämnda möjlighet talar den kompositionella överensstämmelsen med Ericus Olai¹. KL-textens Engelbrektsteckning har senare i Lübeck lagts till grund för en snabb traditionsutveckling, parallell med den, som ägt rum i Sverige. Redan i H-textens populära utformning har det hagiografiska schemat sprängts och skildringen starkt profanerats². För dateringen av KL-textens och därmed också

¹ Ahnlund, a. a. s. 179, hävdar, att det litterära inslaget ej bör överbetonas hos Ericus Olai. Som exempel anföres ett »misstag» av mig; jag har nämnt ett Engelbrekts tal i Vadstena, som är en litterär produkt och som återges av Ericus Olai. Ahnlund invänder, att det åsyftade stycket är en digression av Ericus Olai. Detta torde aldrig ha bestritts. Ericus Olai skildrar, hur Engelbrekt förmanade rådsherrarna: »quos omnes seriose hortatus est, studium et laborem suum ad hoc convertere, ut patriam suam liberent ab iniquo et impio jugo servitutis», etc. Sedan tager författaren själv till orda: »Nam a temporibus Magni Regis ultimi, regnum Sueciae non habuerat Reges sed tyrannos», o. s. v. Men efter stycket tillägges: »Haec et alia erant, quae Engelbertum movebant ad apponendum manum, reducendi Sueciam ad pristinam libertatem. Hanc igitur intentionem suam coram Consiliariis exponens, hortabatur eos, ut et ipsi similiter cum ipso manus darent». Här återknyter skildringen till Engelbrekts förmaning. Hela stycket är avsett att återge Engelbrekts motivering, ehuru i form av en digression i stället för i oratio obliqua. S. R. S. II. 1, s. 129 f.

² Ahnlund, a. a. s. 178 not 2, anmärker, att Engelbrektsskildringen i H-texten »ej beröres av Lönnroth, ehuru den ur vissa synpunkter hade varit tacksammare för hans syfte». Vilka dessa synpunkter skulle vara, förblir dunkelt. I varje fall är den tanken mig främmande att till gagn för något »syfte» stödja mig på en tydligt sekundär text.

D-textens Engelbrektsskildring spela emellertid frågorna om traditionens förmedling och vidare utveckling föga roll. En jämförelsevis säker terminus a quo kan fastslås: datum för Engelbrekts död, den 27 april 1436. Skildringens art synes ge vid handen, att någon tidrymd förflutit mellan denna tilldragelse och KL-textens tillkomst.

En analys av D-textens Engelbrektsskildring ger således till resultat, att såväl D-textens som dess KL-förlagas tillkomsttid bör förläggas till en tidpunkt efter Engelbrekts död, då den hagiografiska uppfattningen av denne slagit rot. Detta konstaterande är av stor vikt för kännedomen om D-textens tillkomstbetingelser. Den kronologiska slutpunkten för D-textens framställning korresponderar ej mot textens avfattningstid. Möjligheten att man blott har att räkna med en KL-redaktion, som gått till 1438, rycker närmare. Det är i så fall denna KL-redaktion, som är »*Chronica novella de quarto opere*» — en titel, till vilken under alla förhållanden ej D-texten utan dess KL-förlaga har prioritetsrätt.

Frågan om *Chronica novellas* textförhållanden har genomlöpt flera faser efter Georg Waitz' kritiska textanalys av 1851. På forskningens nuvarande ståndpunkt är en rehabilitering av hans metoder och resultat aktuell.

Forskningen har efter Waitz' undersökning förts framåt på ett avgörande sätt genom att nytt textmaterial framdragits. Men samtidigt har den givit efter i kravet på stringent, kritisk metod och tillämpat vad Lorenz kallat »*That-sachenkritik*», d. v. s. ett ganska lösligt laborerande med yttre indicier och analogislut. Även när denna forskning fyllt de elementära kraven på grundlighet och akribi, har den på viktiga punkter fört vilse. En återgång till den metodiska källkritiken är av nöden.

Frågan om D-textens datering har i den senaste diskussionen sammankopplats med analyser av Engelbrektsskild-

ringen i denna text. Även i detta fall har en bristfällig metod verkat vilseledande. Vill man tränga djupare in i och förstå Korners Engelbrektsskildring, är det nödvändigt att tolka denna mot bakgrunden av en medeltida tankevärld.

Erik Lönnroth.
